

Голові спеціалізованої вченої ради
із захисту дисертації на здобуття
ступеня доктора філософії,
доктору політичних наук, професору, професору
кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Бурдяк Вірі Іванівні

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата політичних наук, доцента, доцента
кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Макух-Федоркової Іванни Іванівни
на дисертаційне дослідження Стюпкіна Андрія Олеговича
«Механізми та інструменти реалізації європейської політики протидії
дезінформації в умовах гібридної війни»,
подане на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05
«Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія»**

Актуальність теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена посиленням ролі інформаційного чинника у структурі сучасних міжнародних відносин та трансформацією дезінформації в один із ключових інструментів політичного впливу в умовах гібридної війни. У сучасному безпековому середовищі дезінформаційні практики набули системного характеру та використовуються для маніпулювання суспільною свідомістю, підриву довіри до демократичних інститутів, делегітимації органів державної влади, поляризації суспільства та дестабілізації політичних процесів як на національному, так і на наднаціональному рівнях.

Як слушно зазначає автор, «сучасний інформаційний простір перетворився на поле стратегічного протистояння, в якому дезінформація

використовується як інструмент впливу на суспільну свідомість, політичні процеси та міжнародну безпеку» (с. 18). У цьому контексті особливої наукової значущості набуває політологічний аналіз механізмів та інструментів реалізації політики Європейського Союзу у сфері протидії дезінформації, що охоплює сукупність нормативно-правових, інституційних, комунікаційних та освітніх засобів забезпечення демократичної стійкості.

Актуальність дослідження посилюється в умовах європейської інтеграції України та необхідності адаптації європейських стандартів до національної системи інформаційної безпеки. Вивчення досвіду ЄС має важливе теоретико-методологічне та прикладне значення для осмислення взаємодії політичних інститутів, органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні ефективної моделі протидії дезінформації, здатної забезпечити захист демократичних цінностей, політичної стабільності та інформаційного суверенітету держави.

Отже, тема дисертаційного дослідження є актуальною, має вагомe значення для розвитку сучасної політичної науки та відповідає нагальним потребам теоретичного осмислення й практичного вдосконалення механізмів забезпечення інформаційної стійкості в умовах гібридних загроз.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної тематики кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, зокрема комплексних науково-дослідних тем «Політичні процеси та публічне управління в умовах сучасних викликів і загроз» (номер державної реєстрації 0119U103774) та «Забезпечення стійкості політичної системи управлінської діяльності в умовах російсько-української війни та глобальної нестабільності» (номер державної реєстрації 0124U004630).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дослідження механізмів та інструментів реалізації європейської політики протидії дезінформації в умовах

гібридної війни, виконане Стьопкіним А.О., характеризується високим ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Їхня достовірність забезпечується чітко сформульованою метою дослідження (с. 19), логічно вибудованою системою завдань, комплексним застосуванням сучасних методів наукового пізнання та репрезентативною джерельною базою, що охоплює 405 найменувань.

Послідовність викладу матеріалу та внутрішня логіка дисертації свідчать про те, що кожний структурний розділ підпорядкований досягненню загальної мети дослідження. У першому розділі Стьопкін А.О. сформував ґрунтовне теоретико-методологічне підґрунтя роботи. Автор здійснив системний аналіз наукових підходів до визначення сутності дезінформації та її ролі в умовах гібридної війни, а також обґрунтовано використав концепцію «інформаційного розладу», яка передбачає розмежування місінформації, дезінформації та малінформації. Такий підхід дозволив чітко окреслити предмет дослідження та забезпечив належну категоріальну визначеність.

Важливим елементом обґрунтованості результатів є коректно обраний методологічний інструментарій. Стьопкін А. О. переконливо довів доцільність застосування неоінституціоналізму, який уможливив аналіз політики ЄС як системи формальних і неформальних правил та процедур, а також неофункціоналізму, що пояснює поступове розширення інтеграційних процесів у сфері інформаційної безпеки через ефект «spillover» (с. 51-52). Додаткову аналітичну цінність має використання концепту «стійкості» (resilience), який обґрунтовано розглядається як універсальна рамка для оцінювання здатності політичних і соціальних систем протидіяти дезінформаційним впливам та адаптуватися до кризових умов.

У другому розділі дисертації під назвою «Структура механізму європейської політики протидії дезінформації» дослідницька увага зосереджена на аналізі багаторівневої та інтегрованої системи захисту інформаційного простору ЄС, що поєднує нормативні, інституційні, комунікаційні та освітні інструменти. Автор досліджує еволюцію принципів

протидії дезінформації, яка після 2014 р. офіційно отримала статус «гібридної загрози», та описує трансформацію підходів від добровільних зобов'язань цифрових гігантів до жорсткої моделі співрегулювання в межах Акта про цифрові послуги (DSA) та Посиленого кодексу практики щодо дезінформації 2022 р. Через порівняльний аналіз національних стратегій у розділі виокремлено «жорсткі» проактивні моделі держав Балтії, Чехії та Молдови, що характеризуються прямими заборонами пропагандистських каналів і залученням спецслужб (як-от BIS чи VIGINUM), а також «м'які» реактивні моделі Німеччини та Франції, які роблять ставку на правову відповідальність платформ і медіаграмотність. Окремим вектором аналізу виступають перспективи наближення політики України до стандартів ЄС через секторальну інтеграцію, гармонізацію законодавства (ухвалення Закону «Про медіа»), операційний обмін даними з RAS і ENISA та впровадження концепції FIMI (іноземні маніпуляції інформацією та втручання). Узагальнюючи, автор підкреслює, що попри наявність єдиних європейських рамок, національні механізми залишаються гетерогенними та автономними, тоді як Україна успішно трансформує свій унікальний «польовий» досвід протидії агресору в повну нормативну та функціональну сумісність із безпековою архітектурою Європейського Союзу (с. 111).

У третьому розділі дисертант розкрив безпековий вимір досліджуваної проблематики, зосередившись на аналізі стратегічних комунікацій ЄС як важливого інструменту формування стійких суспільних наративів. Значний масив емпіричних даних щодо діяльності East StratCom Task Force, South Task Force, Western Balkans Task Force та проекту EUvsDisinfo дозволив автору обґрунтовано визначити їх як ефективні інструменти «м'якої сили» ЄС. Логічним продовженням цього аналізу є висновки щодо зростання ролі цифрових регуляторних механізмів, зокрема Закону про цифрові послуги (DSA), Акту про штучний інтелект (AI Act) та принципу алгоритмічної прозорості. Особливу цінність становить узагальнення українського досвіду

цифрової взаємодії держави та громадян через систему «Трембіта», застосунок «Дія» та сервіс «єВорог», що підсилює практичну значущість дослідження.

У четвертому розділі автор зосередився на інформаційно-комунікаційних інструментах формування когнітивної стійкості суспільства. Науково обгрунтованим є висновок Стюпкіна Андрія Олеговича про ефективність переходу від стратегії дебанкінгу до пребанкінгу («інформаційної вакцинації»), яка передбачає превентивне формування критичного мислення та здатності суспільства розпізнавати маніпулятивні впливи. Переконаливо доведено також роль інститутів громадянського суспільства, зокрема StopFake, VoxCheck та волонтерських мереж «ельфів», як автономних, але інтегрованих елементів системи інформаційної безпеки та зміцнення національної стійкості.

Отже, наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані Стюпкіним А.О., є достатньо обгрунтованими, логічно послідовними та належним чином підтвердженими результатами теоретичного аналізу, опрацювання нормативно-правових документів і значного масиву емпіричного матеріалу. Застосований методологічний інструментарій, репрезентативна джерельна база та глибина проведеного аналізу забезпечують високий рівень достовірності одержаних результатів і практичну цінність запропонованих рекомендацій для вдосконалення державної політики України у сфері протидії дезінформації.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням широкого спектра методологічних підходів і методів дослідження, розкритих у вступі дисертації, зокрема системного, структурно-функціонального, історико-генетичного, порівняльного методів, кейс-стаді та контент-аналізу.

У роботі вперше обгрунтовано цілісну концептуальну модель механізмів та інструментів реалізації європейської політики протидії дезінформації в умовах гібридної війни, яка поєднує положення неоінституціоналізму, неофункціоналізму та концепту стійкості (resilience); запропоновано авторське

бачення структури цієї політики як багаторівневої системи, що охоплює нормативно-правові, інституційні, безпекові, цифрові та інформаційно-комунікаційні інструменти; розроблено типологію механізмів реалізації політики ЄС щодо протидії дезінформації на наднаціональному, національному та суспільному рівнях; а також комплексно досліджено ефективність, можливості та обмеження європейських практик у контексті їх адаптації до потреб України.

Автор уточнив зміст і функціональне призначення концепту «стійкості» як ключової аналітичної категорії сучасної інформаційної безпеки; місце стратегічних комунікацій та проекту EUvsDisinfo в системі інструментів «м'якої сили» Європейського Союзу; роль стратегій пребанкінгу («інформаційної вакцинації») у формуванні когнітивного імунітету суспільства; а також значення цифрових регуляторних механізмів, зокрема Закону про цифрові послуги (DSA) та Акту про штучний інтелект (AI Act), у забезпеченні прозорості інформаційного середовища та зниженні ризиків маніпулятивного впливу.

Подальшого розвитку набули положення щодо ролі інститутів громадянського суспільства, зокрема StopFake, VoxCheck та волонтерських мереж «ельфів», як автономних, але інтегрованих складових системи протидії дезінформації; напрямів гармонізації української інформаційної політики зі стандартами Європейського Союзу через імплементацію Закону України «Про медіа» та інтеграцію до механізмів Rapid Alert System (RAS) і ENISA; а також використання українського досвіду цифрової взаємодії держави та громадян як чинника зміцнення національної стійкості.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях.

Основні положення та результати дослідження знайшли відображення у восьми наукових працях, три з яких – одноосібні статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України категорії «Б». Зокрема, у статтях висвітлено процеси інституціоналізації європейської політики протидії дезінформації, здійснено концептуалізацію базових категорій дослідження та

проаналізовано специфіку національних моделей держав-членів ЄС. Окрім того, опубліковано п'ять матеріалів виступів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, у ході яких відбулася апробація результатів дослідження щодо інструментів спротиву дезінформації, ролі стратегічних комунікацій НАТО та формування безпекових онлайн-екосистем.

Змістовний аналіз публікацій та рукопису наукової праці засвідчує їхню повну узгодженість з основними положеннями дисертаційного дослідження. Наукові публікації Стьопкіна А.О. за кількісними та якісними характеристиками повністю відповідають встановленим вимогам до захисту кваліфікаційної наукової роботи на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Стьопкін А.О. у процесі підготовки дисертаційного дослідження повною мірою дотримався принципів академічної доброчесності. Використані в роботі наукові ідеї, теоретичні положення, емпіричні дані та результати досліджень інших учених належним чином оформлено з посиланнями на відповідні джерела. Ознак порушення принципів академічної доброчесності, які могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження, не виявлено.

Дисертація, подана на здобуття ступеня доктора філософії, написана науковим стилем, відповідає встановленим вимогам до змісту та оформлення кваліфікаційних робіт цього рівня вищої освіти, відзначається логічною та послідовною структурою, а також належним рівнем обґрунтованості сформульованих висновків і практичних рекомендацій.

Теоретичне та практичне значення результатів і висновків дисертації, пропозиції щодо їх використання. Дане дослідження є надзвичайно важливим в контексті сучасної російсько-української війни та системного посилення тиску на нашу державу з боку РФ. Результати дисертації Стьопкіна А. О. мають вагомим теоретичним значенням, оскільки доповнюють вітчизняний науковий доробок з питань форм, методів та функцій європейської політики протидії

дезінформації, концептуалізуючи її через парадигми неоінституціоналізму та неофункціоналізму та концепт «стійкості».

Прикладний характер дослідження відкриває можливості для глибшого розуміння ролі стратегічних комунікацій та цифрових інструментів як засобів реалізації безпекової політики. Результати можуть бути використані при розробці стратегічних документів національного рівня та будуть корисними для фахівців Центру протидії дезінформації при РНБО України, Міністерства культури та стратегічних комунікацій, Міністерства цифрової трансформації. Зокрема, це стосується впровадження систем верифікації інформації та механізмів співрегулювання з цифровими платформами.

Результати дослідження також можуть бути використані у навчальних цілях при розробці курсів за напрямками «Політологія» та «Міжнародні відносини». Практичні кейси (зокрема досвід країн Балтії, Франції, Німеччини) та аналіз методів пребанкінгу («інформаційної вакцинації») будуть корисні науковцям та викладачам, що працюють у сфері інформаційної безпеки та медіаграмотності.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження Стьопкіна А.О. виконано на високому науковому рівні, відзначається логічною послідовністю та ґрунтовністю аналізу. Водночас окремі положення роботи викликають потребу в додатковому обговоренні та є дискусійними.

1. Автор слушно зазначає, що в праві ЄС простежується свідомо відмова від жорсткого юридичного визначення поняття «дезінформація» з метою недопущення надмірного обмеження свободи вираження поглядів. Водночас доцільним було б глибше проаналізувати ризики, пов'язані з такою стратегічною невизначеністю. Зокрема, потребує додаткового висвітлення питання, чи не створює цей підхід передумов для фрагментації спільного європейського безпекового простору, оскільки держави-члени змушені самотійно адаптувати нормативні механізми до власних соціокультурних та

політико-правових умов, що може зумовлювати дивергенцію національних політик.

2. У роботі ґрунтовно проаналізовано «конфлікт швидкостей»: бюрократична машина ЄС рухається у правовому полі, тоді як дезінформаційні мережі агресора діють без обмежень. Хоча автор описує інноваційні проекти штучного інтелекту, такі як VERA.ai та AI4TRUST, не зовсім зрозумілим залишається механізм їхньої реальної здатності повністю нівелювати цей часовий розрив. Було б доцільно ширше розкрити практичні аспекти того, як саме «гібридний інтелект» може запобігати масованим атакам у режимі реального часу, а не лише верифікувати вже поширені фейки.

3. Автор фіксує критичну залежність від глобальних цифрових платформ (Meta, TikTok, X), які часто створюють бар'єри для незалежних дослідників навіть під тиском Digital Services Act (DSA). У роботі упущено детальний аналіз важелів впливу на ці платформи у випадку їхньої тривалої нелояльності. Модель «співрегулювання», яку пропонує автор, виглядає дещо ідеалізованою, оскільки платформи все ще неохоче відкривають «чорні скриньки» своїх алгоритмів, що ставить під сумнів довгострокову ефективність такого партнерства. Робота могла б містити аналіз альтернативних, децентралізованих або державних, цифрових інфраструктур, які б зменшили критичну залежність системи безпеки від комерційних інтересів Big Tech.

4. Заслугове на підтримку акцент автора на стратегії пребанкінгу («інформаційної вакцинації») як надійнішого інструменту порівняно з дебанкінгом. Водночас недостатньо допрацьовано питання масштабування таких «щеплень» на все суспільство. Автор зазначає, що повторення фейку під час спростування може посилити його запам'ятовуваність («ефект зворотного удару»), проте не пропонує чітких методологічних рекомендацій, як уникнути перетворення пребанкінгу на форму державної «контрпропаганди», що може підірвати довіру до інститутів.

5. Щодо українського досвіду, автор фіксує суттєвий розрив: успішні цифрові проекти (на кшталт «Дії» чи «Фільтра») контрастують із інертністю формальної системи середньої освіти, яка все ще не інтегрувала медіаграмотність як життєво необхідну навичку. Варто було зробити більше у напрямі розробки конкретних пропозицій щодо подолання цієї інертності. Залишається не до кінця зрозумілим, як запропонована автором «інфраструктурна модель» прямої взаємодії держави з громадянином може співіснувати з потребою у глибокій освітній реформі, не замінюючи її суто технологічними сервісами.

6. Також автору не вдалося уникнути окремих технічних огріхів, граматичних та стилістичних помилок. Зокрема, зустрічаються некоректні відмінкові форми та порушення узгодження, як-от «у формування» замість «у формуванні» (с. 3, 22) та «є ключовим елемент» (с. 6). У рукописі зустрічаються пунктуаційні огріхи, зокрема пропуск ком при дієприслівниковому звороті «регулюючи формальні процеси» (с. 3, 193), а також численні одруки та помилки у словах: «до певної мір» (с. 4), «до протиді» (с. 24), «дезінфрмації» та «Міснформація» (с. 33), «дизінформація» (с. 66) та «настановх» (с. 69). На окремих сторінках зафіксовано пропуски слів, наприклад, «Основна привернута до» (пропущено іменник «увага», с. 4), тавтологічні повтори – «де множинність механізмів і множинність інструментів» (с. 19), а також логічні неточності, як-от визначення статей як «фахових видань» (с. 26). Разом з тим, вказані зауваження мають переважно технічний характер і не применшують загальну наукову цінність та обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження.

Однак, зазначені зауваження мають рекомендаційний та уточнюючий характер. Вони жодним чином не зменшують наукової цінності дисертаційної роботи Стьопкіна Андрія Олеговича, яка виконана на високому науковому рівні.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Стьопкіна Андрія Олеговича на тему «Механізми та інструменти реалізації європейської

політики протидії дезінформації в умовах гібридної війни», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія, є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке відзначається високою актуальністю, науковою новизною, має теоретичне та практичне значення, що підтверджено науковими публікаціями автора.

Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.03.2024 р.), «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 р. №40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 р. №579), тому її автор Стьопкін Андрій Олегович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Рецензент

Кандидат політичних наук,
доцент, доцент кафедри міжнародних відносин
та суспільних комунікацій
Чернівецького національного
університету
імені Юрія Федьковича

Іванна МАКУХ-ФЕДОРКОВА

